

Korset och Kronan

Nr 93/2022

Ordet om korset är en
dårskap för dem som går
förlorade, men för oss som
blir frälsta är det en Guds
kraft (1 Kor. 1:18)

Jesus säger: Håll fast vid
det du har så att ingen
kommer och tar din krona
(Upp. 3:11)

Den gode herden
leder sina får (Joh. 10)

CA 10: Om nattvarden (11)

Bland de reformerta teologerna intar utan tvekan **Jean Calvin (1509-1564)** den främsta platsen. Hans franska namn var Cauvin medan vi använder formen Calvin. Vi skall inte förringa hans stora betydelse och de många gåvor han hade. Men vår uppgift är här att ta ställning till hans lära. Vid 400-årsjubileet av hans födelse beskrevs Calvin på följande sätt i en luthersk bok om kyrkohistoria:

”Året 1909 var för kalvinisterna ett jubelår. Det var då 400 år sedan Calvin föddes den 10 juli 1509. Inte bara de fransktalande utan också tyska reformerta i Schweiz och deras trossyskon i Tyskland, Frankrike, Italien, England, USA och på andra håll firade då Johann Calvin. En flod av minnesskrifter som gällde hans namn publicerades under jubelåret. Man prisade honom som den store reformatorn och som ett Guds vittne. Man satte honom

över Luther och pekade på hur han som bibelutläggare vida överträffade Luther. Och som *systematiker** ansågs han hittills oöverträffad. Man menade också att han mycket mera energiskt än Luther och även Zwingli förstod att omsätta sitt kyrkliga ideal i praktiken. Man kunde ju till och med beteckna Genève som en kalvinsk stat, där man ännu idag märker spåren efter hans verksamhet genom många inrättningar och bestämmelser. Genom att närmare undersöka historien om hans liv och verk kommer dock jubelårets överdrivna lovprisningar att föras tillbaka till sin rätta plats” (E. A. Wilh. Krauß: *Lebensbilder aus der Geschichte der christlichen Kirche*, St Louis, Mo. 1911, s. 427).

*[*systematiker* är en som presenterar den kristna tron systematiskt i läroordning, min anm.]

Calvins liv

Jean Calvin föddes i Noyon i Picardie i norra Frankrike. Hans far var skattefiskal och samtidigt sekreterare inom det katolska stiftet. Modern kom från familjen Franke och var av tysk härkomst från Cambray. Hon sägs ha varit en mycket from kvinna.

Föräldrarna bestämde tidigt att Jean skulle bli präst och få en teologisk skolning. Han utbildades i Paris och fick redan som mycket ung ett s.k. *andligt prebende* med inkomst därifrån. Fadern ville dock att sonen skulle få en mer glänsande karriär än prästens, och därför fick Jean också studera juridik. Han studerade mycket ivrigt och blev snart jur. doktor i Orleans.

Calvin börjar studera Skriften

Men snart därefter träffade Calvin i Bourges humanisten *Melchior Volmar*, som var en anhängare till Luther. Han lärde Jean grekiska och hänvisade honom till Nya Testamentet. Efter faderns död övergick Calvin till att studera humaniora och gav 1532 ut en kommentar till en skrift av *Seneca*, den store romerske retorikern (†39 e Kr.). Sedan vände han sig helt till studium av den Heliga Skrift. Genom drottningen av Navarra fick lutheranerna i Frankrike beskydd, och i Paris bildades en liten luthersk församling, som dock blev utsatt för stora faror. Snart blev Calvin den självklara medelpunkten i denna krets. Vid allhelgonafesten i Paris 1532 skulle rektorn, som var medicinare, hålla ett akademiskt tal. Men han var nära vän till Calvin och överlät därför åt denne att hålla högtidstalet. Calvin talade då om rättfärdiggörelsen genom tron allena. Han slutade talet med en uppmaning att man borde överge den hittills härskande skolastiska teologin.

Efter detta tal måste Calvin och hans vän rektorn fly bort. Enligt traditionen flydde Calvin bakvägen ut genom ett fönster. Under ett helt år levde han i hemlighet i Frankrike och flydde sedan till Basel. Där skrev han år 1534 sitt berömda verk *Institutio religionis christianae*. Företalet, riktat till kung Frans I, var ett försvar för lutheranerna i Frankrike, vilka kungen förföljde som svärmiska sekterister. Det är märkligt hur en 27-åring så snabbt kunde skriva detta stora verk. Trots flera utgåvor

var det inte mycket som i sak ändrades. Visserligen kom han i viss mån att utveckla sin nattvardslära, men redan från början stod det klart att han inte ville veta av att man mottog Kristi kropp och blod *genom ett muntligt ätande*, och speciellt inte av dem som inte trodde. Grunden till den reformerta villoläran fanns alltså redan 1532. Det är troligt att Calvin med sin stora beläsenhet väl kände till Zwinglis skrifter mot Luther och blivit påverkad av dem.

I Basel blev Calvin också vän med *Grynaeus* och *Capito*, vilka båda var anhängare till Zwingli. Så tog han sin tillflykt till drottning Renata i Ferrara, Italien. Hon var svägerska till kung Frans I i Frankrike, och Calvin hoppades att indirekt kunna påverka kungen genom henne. Renata var positivt inställd till de evangeliska. Men inkquisitionen jagade också Calvin i Italien och han måste då fly tillbaka till Schweiz och hamnade så i Genève. Där blev han i Augusti 1536 fasthållen av vännerna *Farel* och *Viret*. Det berättas att Farel rentav besvor Calvin att stanna kvar i Genève och att Calvin följde detta som ett Guds tecken [se nedan].

Tillståndet i Genève

Staden Genève befann sig vid denna tid i jäsning. Borgarnas majoritet hade tvingat biskopen att lämna staden på grund av dennes lastbara liv. Politiskt hade man också med hjälp av kantonerna Bern och Freiburg lösgjort sig från hertigdömet *Savojen* i söder, som tidigare behärskat staden. Bern hade som villkor för att stödja Savojen krävt att reformationen skulle få införas i Genève. Men problemet var att hela staden hade sjunkit ner i ett oordentligt och omoraliskt tillstånd. Farel, Viret och några andra franska präster hade fått det svåra uppdraget att försöka genomföra reformationen där ”med hjälp av överheten”. Redan på 1400-talet hade man infört ett borgerligt råd (*conseil général*), som

högsta lagstiftande församling. Detta råd fick nu hjälpa till att införa reformationen. I februari 1536 avlade de församlade borgarna en högtidlig ed som gick ut på att de nu skulle glömma alla tidigare stridigheter och motsättningar. Samtidigt beslöt man att ”reformera” gudstjänsten i Genève genom lagar. *Nattvarden* skulle enligt detta beslut delas ut tre gånger per år med osyrat bröd. Alla *dopfuntar* skulle avskaffas liksom alla kyrkliga *högtider*. Man behöll endast söndagen. Ett strängt förbud utfärdades mot alla världsliga nöjen, spel, danser och maskerader. Den 21 maj lovade borgerskapet genom en ny högtidlig ed att förkasta den romerska kyrkans lära och istället ”leva efter evangeliets regel”.

Men trots dessa beslut fanns det inget stöd för allt detta bland folket. Farel och hans ämbetsbröder kände att uppgiften var dem övermäktig. Det var då den unge Calvin kom till staden. Hans förhoppning att kunna resa obemärkt genom staden grusades. Hans karakteristiska ansikte blev igenkänt. Farel begav sig genast till hans värdshus och höll en festmåltid för Calvin, som dock var motsträvig. Han var inte beredd att enbart ägna sina krafter åt en enda plats. Han ville ägna sig åt sina lärda studier och inte stanna på en så orolig plats som Genève. I en psalmutläggning berättar han själv om mötet:

”Magister Farel höll mig tillbaka i Genève, inte bara genom sitt råd och sina förmaningar, utan snarare med en fruktansvärd besvärjelse. Det var som om Gud själv hade sträckt ut sin hand över mig för att hålla mig fast. Då han (Farel) såg att han inte uträttade något med böner stegrade han sitt tal ända till förbannelse. Det hela gick ut på att Gud skulle förbanna den ro och vila till studier som jag sökte, om jag skulle vägra att hjälpa till i denna stora nöd. Detta ord förskräckte mig och skakade om mig så att jag gav upp tankarna på min planerade resa. Men i känslan av min förlägenhet ville jag ändå inte förplikta mig att stanna på ett enda ställe.” (Wilh. Krauß, a.a., s. 429).

Viktiga platser i Calvins liv, utplacerade på en modern karta. Han föddes i Noyon, påverkades av Luther och Melanchton från Wittenberg, flydde till Strasbourg och Basel, där han skrev Institutio, och verkade sedan framför allt i Genève.

Calvins första tid i Genève

Eftersom Calvin var en skicklig jurist var det naturligt för honom att försöka genomföra reformationen i Genève genom lagar. Han skildras som en gammaldags patriark med sitt bleka ansikte, sin höga panna, något böjda näsa och ett mycket långt, spetsigt skägg. På sin omgivning gav han ett något kallt men mycket bestämt intryck. Han var också mycket viljestark och lyckades i regel genomdriva sin vilja. I motsats till Luther och även Zwingli skämtade Calvin aldrig.

Så snart Calvin hade hållit sin första predikan möttes han av stort bifall. Folk strömmade i stora skaror till hans bostad och man bönföll honom om att predika också nästa morgon. Så anställdes han som präst och teologisk lärare. Tillsammans med Farel utfärdade han stränga bestämmelser om tukt och ordning. Ett förbud mot att sjunga oanständiga visor och att läsa romaner infördes.

Calvin predikade mycket flitigt och skrev en katekes med frågor och svar. Borgarna fick lov att svära på att lyda Calvins lagar. I

mars 1537 höll han en disputation mot vederdöparna [de baptistiska motståndarna till barndopet] och de lämnade sedan helt staden. Men Calvin mötte också starkt motstånd bland dem som ville leva ett friare liv utan tvång, och efter en stormig folkförsamling valdes ett nytt, liberalt råd. Calvin förklarade i en predikan att detta nu hade blivit *djävulens folkförsamling*. Vid påsken förklarade både Calvin och Farel att man därför inte längre skulle dela ut nattvarden till någon eftersom man inte skulle *"kasta pärlor för svinen"*. Senare erkände Calvin att han här hade gått för långt eftersom också de troende drabbades av förbudet.

Calvin såg sig själv som en martyr för Kristi sak. Han lämnade Genève och begav sig till Basel och Strasbourg, där man tog emot honom med öppna armar. I *Strasbourg* (ty: Straßburg) blev han så kallad som pastor för de franska, evangeliska flyktingarna i staden. Vi har tidigare talat om *Martin Bucer* (1491-1551), som var verksam i Strasbourg. Denne tog nu väl emot Calvin och såg till att han också fick hålla teologiska föreläsningar vid universitetet. Han föreläste då över Romarbrevet och arbetade också här med att försöka införa en strängare kyrkotukt. Man vittnade om att han *"vann stor aktning, som gränsade till fruktan"* (a.a., s. 430). Han deltog också i flera religionssamtal i Tyskland och träffade där *Melanchton*, som han knöt nära vänskapsband med. Detta framgår av deras omfattande brevväxling.

Vid denna tid uttalade sig Calvin med stor respekt om Luther. I ett brev till Farel (1546) jämför han Luther och Zwingli och skriver:

"Det goda folket i Zürich förivrar sig när de vågar sätta Zwingli framför Luther, som om allt vore förlorat om någon skulle våga sätta Zwingli lägre. Men detta vore inte fel. Ty om man nu skulle jämföra de två så vet du själv hur oerhört mycket högre Luther står." (s. 431).

Under tiden i Strasbourg gifte sig Calvin

med en änka som hette Idelette von Büren. Hennes tidigare make hade varit en av de vederdöpare som Calvin hade "omvänt". Det blev ett lyckligt äktenskap som varade i nio år. De fick en son tillsammans, men tyvärr dog denne tidigt.

Calvin tillbaka i Genève

I Genève hade mycket ändrat sig. Oroligheterna hade tagit överhand och den romerske kardinalen Sadoletus försökte återföra staden till den romerska kyrkan. Det fanns ingen person som kunde stå emot denne skicklige och listige präst och man vände sig därför på nytt till Calvin. Efter omröstning i folkförsamlingen skrev man till Calvin och bad att han skulle komma tillbaka för att rädda den hotade republiken.

Calvin ställde då upp några stränga villkor. För att återvända krävde han att *"de rådande synderna skulle avskaffas"*. Om de menade allvar skulle de *"förbanna de laster med vilka jag inte kan leva samman inom era murar"*, skrev Calvin. *"Det är inte påven och tyrannerna som ryter utanför kyrkan, utan vällusten, frosseriet, meneden och liknande förbrytelser som är mot min lära och som förmörkar kyrkan inifrån. De är evangeliets ärkefiender. Vad hjälper det om man håller vargarna utanför kyrkan om hjorden blir förtärd inifrån av svåra farsoter och så går under."* (s. 432).

Calvins villkor antogs och så återvände

han till staden den 1 september 1541 i något som liknade ett riktigt triumftåg. Hela befolkningen strömmade emot honom och hälsade honom med jubelrop.

Calvin skrev om detta till en vän. Ironiskt skrev han att ingen i befolkningen sade sig ha känt till hans tidigare fördrivning. *"Det verkar alltså inte ha varit människorna utan husen som tidigare drev mig bort"*, skrev Calvin ironiskt.

Nu bedrevs "reformationen" snabbt och effektivt och med stort allvar. Hårda straffbestämmelser infördes, vilka skulle utföras av den världsliga överheten. Det var typiskt för Calvins uppfattning att han inte alls så starkt som Luther skilde mellan andligt och världsligt regemente. Kyrka och stat blev i Genève nästan ett och detsamma även om det rent formellt fanns skillnader. Calvin agerade som om det var fråga om att på nytt införa Gamla Testamentets lagar i kyrkan.

Calvin införde en kyrklig regering av äldste (presbyterer), vilka valdes av hela församlingen. Den reformerta kyrkans ordning har därför vanligen kallats *presbyteriansk*. Man hade även ett särskilt konsistorium med tolv världsliga och sex prästerliga medlemmar. Calvin var dess ständige ordförande. Konsistoriet var en domstol som skulle behandla alla överträdelser av den moraliska ordningen, med bannlysning som strängaste straff.

Ärligen utfördes i varje familj en undersökning av livsföringen där, om man t.ex. höll fred med grannarna och om man flitigt och regelbundet besökte kyrkan. Alla bilder togs bort ur kyrkorna och allt skulle vara så enkelt som möjligt. Kyrkomusiken begränsades också starkt och orglarna togs bort.

Calvin bedrev kyrkotukten med yttersta skärpa. En man som anklagats för lättfärdighet och uteslutits från nattvarden appellerade till rådet, som bestämde att han skulle få komma tillbaka efter sex månader. Men Calvin vägrade att

godkänna hans ånger och tvingade fram hans uteslutning. Den dag då han enligt rådets beslut åter skulle få gå till nattvarden höll Calvin en dundrande predikan mot alla dem som föraktade sakramentet. Från predikstolen ropade han med hög röst: *"Hellre vill jag mista livet än att jag med min hand räcker nattvarden åt denne ovärdige"* (op. cit. s. 433). Detta gjorde intryck och man var rädd för ett uppror i kyrkan och mannens vänner rådde honom att då inte gå till nattvarden. Men Calvin nöjde sig inte med det. Han tvingade rådet att lova att de i fortsättningen aldrig mer skulle blanda sig i saker som hörde till den andliga rätten.

Det finns många exempel på Calvins stora hårdhet när det gällde kyrkotukten. En kortspelare fängslades med halsjärn och fick stå på torget med sina spelkort om halsen. En bondflicka som hade svurit och kastat sten mot sin husmor piskades offentligt och hängdes upp i en galge, fastbunden, hängande i sina armar som ett tecken på att hon egentligen skulle ha dödats. Ett barn som hade slagit sina föräldrar miste verkligen livet genom halshuggning. En rådsmedlem (Ameaux) som hade talat illa om Calvin fängslades och fick dryga böter. Men Calvin var inte nöjd med straffet trots att mannen ångrat sig. Han fick därför gå runt i staden i bara skjortan med ett brinnande ljus i handen och högt ropa ut sin ånger. Denna ceremoni kallade man *"amende honorable"*, en ärofull botgöring.

Ansedda personer, både män och kvinnor, som hade dansat vid ett bröllop eller sådana som bara hade sett på, var tvungna att knäfalla inför konsistoriet och offentligt be om förlåtelse. Om de vägrade sattes de i fängelse.

En gång fann man på Calvins predikstol ett anonymt plakat som protesterade mot det hårda oket. En högt ansedd medborgare vid namn *Gruet* misstänktes och häktades. Men misstanken kunde inte

bekräftas. Vid husundersökningen fann man emellertid några andra papper. Det var utkastet till en klagoskrift avsedd för folkförsamlingen, där det begärdes att lagarna bara skulle straffa sådana brott som kunde skada staten. Författaren varnade för att om man slaviskt följde ”*en enda melankolisk mans hjärna*” skulle detta kunna leda till uppror. Där fanns också ett blad på latin med bibelkritiskt innehåll, där odödligheten kallades för en dröm. Calvin skrev om detta: ”*Jag tror inte att Gruet är författaren, men eftersom det är hans handstil skall processen föras mot honom*” (s. 434). Vidare hittade man en skrift av Calvin med en marginalanteckning där det stod: ”bara dumt påhitt” (*toutes folies*).

Under en månads tid lades så Gruet på sträckbänken både morgon och kväll för att han skulle avslöja sina medbrottslingar. Gruet bekände då att det var han som skrivit anteckningarna och han bönföll om att få dö. Till sist blev han också dömd till döden eftersom han föraktat religionen och talat illa om Calvin. Den 26 juli 1547 blev han halshuggen (a.a., s. 434).

Mellan 1542 och 1546 utfärdades inte mindre än 58 dödsdomar och 76 förbannelsedekret. Man stödde sig på grundtanken att det som är straffbart inför Gud också är straffbart inför människor.

I detta skilde man sig starkt från Luthers reformation. Luther menade att endast sådant som är mot statens lagar skall straffas av människor, medan övriga synder mot Guds ord endast skall straffas med lagpredikan, men inte med världsliga straff. Visserligen lärde även Luther att sådana som inte vill ångra sin synd till sist måste uteslutas ur församlingens gemenskap enligt Matt. 18 kap. Men sådana straff skulle endast vara andliga, och sådana som exkommunicerades skulle inte hindras från att även i fortsättningen få lyssna på Guds ord.

Calvins syn innebar tyvärr en mycket allvarlig sammanblandning av kyrka och

stat. Detta går också igen i den moderna reformerta kyrkan uppfattning, där man ständigt vill blanda sig i politiken och där man inte på rätt sätt skiljer mellan lag och evangelium.

Michel Servet

Ett sorgligt exempel på Calvins missriktade form av kyrkotukt är behandlingen av den spanske läkaren *Michel Servet* (Miguel Serveto, o.1511-1553).

Servet var både jurist och läkare och han var en av de allra första som hade kunskap om blodomloppet. Han kom med kejsar Karl V till Italien och blev vän med den reformerte teologen *Oecolampadius* i Basel. Därefter levde han som en ansedd läkare i Wien och blev vän till den fritänkande ärkebiskopen *Paulmier*. Sitt första verk skrev han mot treenighetsläran. Det var dialogen ”*Dialogus de trinitatis erroribus*” (dialogen om treenighetens villfarelse). Servet menade att Sonen och Anden endast var två andra sidor av Guds framträdande.

Detta var en högst allvarlig förnekelse av Bibelns klara budskap. Denna falska lära liknade den s.k. *modalismen* och *Sabellius* lära, som avfärdades redan av fornkyrkan på 200-talet. Skriften lär ju klart att såväl Fadern, Sonen som Anden är olika personer men samtidigt en och samma Gud. Det var inte fel att Calvin gick emot denna lära. Men det allvarliga misstaget var *hur* han gjorde det. Servet skrev ännu en bok där han skarpt bekämpade läran om den Treenige Guden. Han fann en boktryckare som i hemlighet vågade ge ut boken och Servet spred den under pseudonym (1553). Boken väckte stort uppseende och förfäran bland de flesta som läste dem. Ingen visste vem författaren var, men till sist förstod man det i Genève. Servet hade då stått i brevkontakt med Calvin, som allvarligt varnat honom och sedan offentliggjort saken. Servet häktades i Wien, men undkom fängelset så att

katolikerna endast kunde bränna hans bok och bild. Servet försökte så ta sig till Neapel via olika orter. Han kom då också till Genève, där han höll sig gömd ett par veckor. Men just när han skulle resa vidare blev han upptäckt och fängslad genom Calvins påtryckningar. Calvin ansåg det nu vara nödvändigt att styrka ortodoxin hos kyrkan i Genève genom att anordna en s.k. *autodafé*. Ordet betyder egentligen ”troshandling” men har kommit att beteckna den romersk-katolska inkquisitionens grymma rättegångar mot kättare, då man efter fruktansvärd tortyr genomförde offentliga avrättningar.

Calvin försvarade nu sitt handlingssätt genom att betona att när redan den romersk-katolska kyrkan straffar avvikelser från sin vidskepelse, hur mycket mer borde då inte en rätt kristen överhet straffa dem som avviker från den bibliska sanningen! En kristen överhet som inte visar tillräckligt mod angående detta borde skämmas, skriver Calvin (a.a., s. 436).

Calvin var själv närvarande i alla förhör med Servet och försökte få honom att överge sin villfarelse. Man anklagade honom för 38 olika villfarelser och krävde att han skulle återkalla dem. Akterna till denna process har man återfunnit. Det framgår där att Servet inte ångrat sig utan envist och modigt försvarat sig på varje punkt. Han uttalade också grova smädelser mot själva Treenigheten, som han betecknade som en ”*helveteshund med tre huvuden*”. Servet menade också att hela världen utgjorde Guds kropp (panteism). Calvin frågade honom då om även djävulen var en del av Guds kropp. ”*Tvivlar ni på det?*”, svarade Servet. Han anklagade också öppet Calvin med orden: ”*Kan du förneka att du är en bödel och en Simon Magus?*”

I Genève fanns det trots allt många som ville kränka Calvin genom att frikänna Servet. Men efter långa förhör den 13-21 oktober förenade sig rådet och borgarskapet om dödsstraff och den 26 oktober

beslöt det mindre rådet att Servet skulle bindas vid en påle på Champel-torget och brännas tillsammans med båda sina böcker. Man hänvisade därvid till GT:s bestämmelser mot gudsförmädnare och till de kättarlagar som *kejsar Fredrik II av Hohenstaufen* (1194-1250) hade inrättat. Calvin själv hade nöjt sig med avrättning genom svärd, vilket också Servet bad om. Han hade aldrig någonsin kunnat tro att en evangelisk kyrka skulle ha så förfärliga straff!

På morgonen den 27 oktober skulle Farel bereda Servet till döden. Då var Servet villig att be Calvin om förlåtelse om han hade förolämpat honom, men han kunde inte ta tillbaka sin teologiska övertygelse. Så fördes han till bålet. Tyvärr hade man gjort bålet av färskt och vått virke. Elden ville därför inte brinna, vilket ledde till att Servet måste plågas mycket länge. Calvin själv berättar om hur i början endast en krans av lövverk indränkt med svavel brann på hans huvud.

Med stor triumf såg man i den katolska kyrkan att nu även de evangeliska börjat med att bränna kättare på bål. Detta är en mörk fläck i reformationens historia. Luther var starkt emot att man skulle straffa falsk lära med svärdet, medan Melancton tyvärr lär ha godkänt Calvins uppfattning. Men Luther kunde endast godkänna världsliga straff om villfarelsen var förenad med någon form av uppror mot överheten eller andra lagöverträdelser. Endast då har man rätt att ta till världsliga straff enligt Luther. Detta hade Luther klart och tydligt lärt i Skriften ”*Om den världsliga överheten*” (1523).

En skillnad mellan Luther och Calvin var också att Luther såg det som prästernas plikt att besöka svårt sjuka (då pesten ofta härjade) och ge dem ord och sakrament även om det medförde livsfara. Calvin däremot menade att detta inte var hans uppgift (s. 439).

Mer om Calvins lära i nästa nr.